

No creo que haga falta sentirse hechicero de tribu alguna, mago o aruspice, para pensar que don Julio, de haber vivido en nuestros días, hubiese dejado oír su voz en esta sala para pedir a la Diputación Provincial de Vizcaya una atención constante hacia el vascuence, tan necesitado en estos momentos de cátedras y lecciones, de cursos y programas que muy bien pudieran ser auspiciados por el nombre insigne de don Resurrección María de Azkue, el profesor animoso de Julio de Urquijo.

Tampoco estimo necesario perder el tiempo en corolarios retóricos o en elogios fúnebres a don Julio de Urquijo.

Los cantos funerales resultan un contrasentido cuando la trayectoria marcada canta a la vida y una obra palpitante vibra de por medio.

Este es nuestro caso.

El ejemplo de don Julio está demasiado encima y, además, vivirá con nosotros durante muchos años.

Por lo menos, mientras se hable y se estudie nuestro ancestral vascuence.

Porque allá donde exista un vascófilo o un cultivador de nuestra lengua, allá donde respire un académico o un aficionado a la filología, se levantará siempre la figura prócer de don Julio de Urquijo para señalarlos una ruta honrada y científica en la que el método y la seriedad de la investigación —procedan de franceses o ingleses, alemanes o rusos, castellanos, mallorquines o vascos— se impongan siempre a los sistemas ortográficos y formulismos «a priori», a los prejuicios de bandería o de escuela, o, lo que es peor, a torpes rivalidades provincianas que ya, ni en el terreno deportivo, resultan aceptables.

He dicho.

ERKIAGA JAUNAREN HITZALDIA

Bilbon berton asiriko 50 gn. Urteurren luze samarra aundiro amaitu baiño leen, barriro emen, Bilbon, batu da gaur agirian Euskaltzaindia. Emen dozue, ba, Bizkai-semeok barriro bere, zeuen aurean batzar errikoian.

Aurretikoen izen ona gogoratzea, aurretikoen lan eta nekeak bear dan lez aintzat artzea goragarri baldin bada, guk bere, gomutau eta oroitu egingo ditugu jai atsegin onetan, zeregin bardintsuan jardun eben gizonak. Eurenganako esker onekoak izan gaitezan.

Euskaltzaindiaren kanpoko joan-etorria, guztiok edo dakizue.

Durangoko Euskal-jaietan, 1886 gn. urtean, Aristides Artiñano jaunak, Euskerearen akademia zein eta zelakoa izan zeitekean azaldu eban.

Geroago, bien bitartean amaika aalegin alperreko egin ostean, geroago 1918 gn. urtean, Bizkaiko aldun ziran oneik, Kosme Elgezabal, Errotaetxe ta Landaburu jaunak eskabide zeatza egin eben, eta lau Diputaziño euskaldunak alkar-itundurik, Izkelzaingoa sortzea eta Eusko Ikaskuntzaren lenengo Batzar nagusian, an, Oñatin errotzea erabagi eben.

Bien bitarte orretako gorabeera ta azi-orrazi batzuk jakitea bere, atsegin izango jatzuelakoan, Urrats eta oinkada batzuk agertuko ditugu.

Aureliano Galarza diputau jaunak, 1887 gn. urteko azillaren 8-an, eskaria egin eutsan Diputaziñoari, onetaraxe idatzia (euskeraz jarri dogu).

«Jaun agurgarri ori:

Euskal-enda au berezi dauan izakirik jatorrenetariko bat, zalantzarik bage, bere antziñako izkuntzea dogu, itzetan aberats, joskeran bakana, izkeralari ospatuak arrituta laga dituana.

Ta eskualde bakartadeko ta argi onetako erri-agintariak barreatzen eta zabaltzen aalegindu baldin badira, ba dirudi oraingo aldian iñoiz ez lez egiteko premiñan dagozala...

Ori dala-ta (amaitzen dau eskari ori), izena ezarten dauan diputadu onek, Bizkaiko Institutuan Euskal-irakasgua sortzeko eskatzen deutsu, orretarako, urrengo urtealdian, bearreko dauan esku artea izentauaz.»

Andik lau urtera, R. M. Azkuek egin eban lenengo gramatikan —guztia euskeraz idatzia— 1891 gnean., agerturiko lenengo herbak bere, gogoragarri ditugu:

«Bizkaiko Ekautari:

Bizkaiak'beste askori legez'baituran emon eustan niri bere, izkeraa; nik ezdaut zelanbait arautu baino egin; liburu au ezdai, bada, nirea; Bizkaiakoa ta Bizkaiana da.

Nor dai ta non dago, baina, bere burutzat daukaguna?

Euskaldunak, gomutaratu atzo zintzazan guztia, gaur nortzun zaizan ikusi eizu; iruditu daigun ezelan albadaugu'biar zer izateko gagozan.

Zeu, Ekautu agurgarriok'lengo Bizkaian iaieriko seme zintzook, zeu zaiz Bizkai izanak itxiriko iarauntsi edo guruzkuian gordetzailleak: bere izkera zainak...».

Geroago, 1935 gn. urtean, Azkuek berak «Euskalerriaren Yakintza» lau liburuko sail ederraren itzaurrean⁹ 1897 urteaz ziar-duala, ziñoan:

«Bizkaiko Aldundiaren (sic) orduko asmoa, gora andikoa izan zan, euskera zaarrari, indar berriak zainetartzeko. Orduan asi ginan Arana-Goiri ta ni, ateko aldeari bizkarra eman ez, barrura begira, nola edo ala lanari ekin ta ekin. Irakurleak atseginez ikusiko duala, uste dut, gure Aldundiak artarako erein zuen lenengo azia».

Baiña, goazan mende onen asierara bertara. Aldi aretan, Bidasoaz araindiko ta onaindiko euskalzaleak, artega ta urduri ibili zirean, alkartasuna, alkartasun lokarria egiteko aalegiñetan. Batera-tzerik ez eben lortu, ta orduko asmoa, utsean gelditu zan.

Ano «Eskualzaleen Biltzarra» ta emengo «Euskal-Esnalea» (Esnatzaillea obeto), ez zirean naikoa izan Azkue gurearentzat. Onen buruan, etenbako amesa, loratu-urren ebillen: Izkelzaingoa sortu bear zan.

Gomutau daigun 1887 gn. urtean Bizkaiko Diputaziñoak eratu eban Euskalkatedra aretako irakasle, Azkue bera izan zala, eta urte luzeetan izan bere.

Urteak aurrera, eta Azkue, Frantziako Tours-en ebillen, bere iztegi nagusia argitaratzeko arazoetan eta nekeetan. Antxe egiñiko

gutun baten, 1905 gn. urtean, emengo Aldundiko buru zan Adolfo Utkixo zaldunari dirautsa: (euskeraz jarri dogu atal au).

«Ene lagun on ori:

Berba egin genduan Juliok eta biok, beste zer batzuen artean, zure asmo eder orrezaz, ain zuzen aspaldiko gure asmoa bera; zera, Akademia sortzea.

Zeure kargu goiko orretan egiten dituzun aalegiñak, atsegiñez aitatu genduzan...».

Urrengo urtean, 1906 gn. otsaillaren 2-an, adiskide bati frantsesez egifiko gutunean zirautsan: (euskeraz jarri dogu):

«Txit interesgarri, euskal-akademiaz egin dozun artikulu ori. Noizean bein, akio-makio jardun bear dogu erriak premiña orixe jakin daian. Gauzak premiñazko direala siñistu ezkeru, eurek bultzera-giten dabe.

Nik bere, orixe egin daroat, ezarian baiña etsibage aitatu beti, iragan zazpi-zortzi urtean, Euskal-akademia asmoa, labur baizen argi. Broussain-ek ba dau, uste, liburuxka ori».

Andik illabetera, 1906 aprillaren 10-ean, Azkuek karta bi egin zituan. Bata, Karmelo Etxegarairi; Daranatz kalonje jaunari bestea.

Biei, geienbat, gai berbera adierazoaz. Laster sortzeko zan izkelzaingoan, aulkidunak amabi izango zireala aurki, ta nortzuk izan zeitekezan. Deiturak eta abar izentatzen zituan.

Etxegarairi auxe geitzen eutsan:

«Zelan autetsi? Lenengo belaunaldia, labaldia, lau Diputaziñoak egin bearko. Gerorantz, orraitio, Zaingoak berberak, beste iñok eskurik ezarri bage, ez ongille ta ez agintari, Zaingoak berberak izentau ta jantziko ditu.

Aulkidunetaz ganera, laguntzailleak bere izango dira; baiña guzti oneik bere, Zaingoak autetsiak; eta baita deduzkoak bere, izango ditu.

Ez dau «garbitu, ezarri ta argitu» soillik egingo; izkuntzeari iraunerazo, ta izkuntzea zabaldu bere, egingo dau...».

Izkelzaingoaren billa soillik ez ebillen Azkue.

Lankideak bere, begiz jo zituan, bai emengoak, bai ango euskalzaleak. Aren eretxiz, Julio Urkixo bere, izkelzain izan zeitekean. Baiña merituak batu ostean. Orraitio, onen anai Adolfo, Diputaziño-ko lendakari izan bitartean, ez.

Galbarriatu Ramon adiskideari, Köln-en egindako gutunean (1909-V-12), beste arazo batezaz diarduala, Azkuek, Eguskiza aipatzen dau: «gizaki betekoa, ikasia, doai bikaiñak dituana. Taldean artzeko, oso aukerakoa dogu Eguskiza».

Bederatzi egun geroago (Köln, 1909-V-21) Azkuek Eleizalderi idatzi eutsan, eta atsegin giroz, zirautsan:

«Araiñegungo zureari erantzuten deusats, nire ederra egitearren artzen dituzun nekeakaitik esker ona agertu deizudan. Pepe Arriagari idatziko deusats, Arana-Goirik asmau zituan itzen txortea eskatuaz».

Azkueren eretxiz, Arana-Goiri ta Broussain izan zirean orduan, itz barri asmatzailleen artean abillanak, gure barrutian.

Köln-en 1909-V-19 egindako kartan, Tradición Navarra aldizkariaren zuzentzailleari, Hilario Olazaran-i agerturiko aipamena da, Aranari buruzkoa.

Azkuek, 1913 gn. urteko martiaren 3-an, Bilboko Orfeon Euskeria-ko artezkariatz itzegin eban, eta bere operak agertzean, itau-rrekotzat Sebero Altube gura ebala adierazo eutsan, eta ez beste iñor.

Begi zolia ebala erakusten deusku, billatu zituan gizonak aukeratzea.

Eta enparaukoak...

Campion ondo baiño obeto ezagutzen eban. Eta Txomin Agirre, barriz, auzoerrikoa eban ez ganera, Seminarioko ikaskide izana.

Indar ta asieraz Oñatin 1918 garren urtean eratua izan zan arren, Euskaltzaindia ez zan aldi aretan ibiltzen asi.

Urrengo udabarrian, kezkatu ebillen barriro bere, Azkue gurea.

Hasparrengo alkate ta mediku zan Piarres Broussain-i, konfiantza beteko gutunean darakus artegatasun ori. Bilbon atunduriko kartan, ba ditugu atal jakingarriak:

Olabide, oso argia, baiña zailla; Campion, idazle fiñenatarikoa; oster, biok euskaldunbarriak. Nafarra, lendakari izan zeitekeana da, baiña, batzarrak zelan euskeraz egin aal izango?

Eleizalde, txit azkarra, inspektore arazo barrian oraintsu zero arazopetua. Urkixo, jo ta su euskeraz ikasi ta ikasi. Orraitio, Txomin Agirre, oso geiso. Karmelo Etxegarai, argia baizen adeitsua, baiña gure lanetarako... Zaarra bai gozoa! (Broussain-ez diardu, nunbait bere) Olabideren eta Azkueren kemena gozatzeko gai dana! Baiña, alkatetza ta geiso-ikerketak utzi egin bearko...

Olabidek, 12 euskaltzain naikoa dala diño; enparauok, ogei uste genduan. Baiña egia esan —jarraitzen dau Azkuek—, ainbeste izateko, «Amaika gabetako ipuiñetako» argimutil zoragarriaz igurtzi bearko!

Eusko-Ikaskuntzak, Oñatin izentau zan batzordeak agertu dauana, bereala ontzat artzeko eskatzen deutse gure lau Diputaziñoiei. Oneik, Bidasoaz araindiko euskaltzaiñei bere, emengoei aiña sari eskiñiko deutse. «Bi-iru illabete barru, Donostian alkar ikusiko dogula uste dot».

* * *

Esanak esan, 1919 iraillean batzandu zirean euskaltzaiñiak Donostian.

Orduan agertzen dan izen saillean, onexek daukaguz: Azkue, Urkixo, Eguskiza; Eleizalde, Altube, Intzagarai; A. Olabide; A. Campion, Aita Intzakoa; eta Bidasoaz araindikoak, Lacombe, Landerretxe ta Aita Lhande. Erdiak, elizgizonak.

Labur esan, Txomin Agirre ta Broussain ez zirean osoro Euskaltzaindiratu; eriotzeak aldenduerazota, ainbarik geratu zirean euskaltzain lagunak. Agerrek eta Ademak, laga egin zituen eskiñitako aulkiak.

Bizkaiko orduko Urgazleak bere, aitatu daiguzan, eta esker onez egin bere: F. Belaustegigoitia, J. C. Ibargutxi, G. Manterola, N. Oleaga, A. Urriolabeitia, P. Zamarripa eta Aita Arriandiaga. Geroetan, eurotarik bi, Nazario Oleaga ta Paulo Zamarripa, euskaltzain oso izan zirean.

Lenen orduko euskaltzain osokoetarik, Aita Intzakoa bakarrik bizi dogu.

Azkue izentau eben lenengo lendakari, ta berau izan zan, illar-teraiñoiko guztian, Euskaltzainburu, otsemaille ta gidari.

Guztion lanak eta nekeak banan agertzeko betarik ez dogun ezkeru, Luis Mitxelenak lendakari zanari egindako gorazarrearen atal batzuk irakurriko ditugu orain, eta euskaltzain guztiei opari-egin («Zeruko Argia», 1964-VIII-9an):

«Garbi giroa garaikoa zuen, ez berea. Urkixo bera (nork esan?) etzebillen orretan ain urruti Azkue-gandik. Orrexegatik, batez ere, etzan beñiere ausartu Landucci-ren iztegia edo Zuberoako pastoralak argitaratzen.

Ongi egin dan lanak, ordea, askotarako balio du, egilleak berak uste duen baiño geiagotarako.

Orrexegatik, edozein kastatako jendeak Azkue-gana jo bear du egungo egunean ere, bere egarria berdintzeko. Orrera doaz euskal-idazleak itzez ornitzera, orrera izkuntzalariak euskal-itzen jatorria ta historia aztertzeru. Or jakin dugu anitzek, antziñako aberastasan gutxietsien berri, or ditugu guztiok gure izkuntzaren batasunerako oiñarriak. Eta azkenik, Azkue h-zale etzalarik, or ikusi dute askok (ikasi dugu esan ote dezaket?) letra ori noiz erabili bear dan, gure klasikoen eredura, eta noiz ez.

Iztegi orren ondorean aztertu nai dutenak euskal-literaturan, ar bitzate bi liburu, Azkueren kide zan Txomin Agirrerrenak: «Kresala» ta «Garoa». Euskalkia gorabeera, itzetan duten aldea, eta ezta deus gutxikoa, Azkueren iztegi berriaren gidaritzari zor zaio, soil-soillik.

Geroztik etorri diranak (leen maillan Aita Lhande, ta beronen laguntzailleak) eztute Azkueren iztegia garaitu eta menderatu, berritu, geitu eta osatu baik; zenbaitetan, gaiñera, neroni aurrelari naizelarik, zertxobait murriztu ere bai.

Azkuek lan miragarria egin zuen sail askotan. Eta alaz ere, orien artean zerbait aukeratu bear bagendu, aren iztegi aundia litzake, niretzat bein-

tzat, arrigarriena ta bikaiñena. Are arrigarriagoa ta bikaiñagoa iduriko zaigu, gogoan badugu, 1905-1906 -ean izan zala argitaratua, berrogei bat urte zituelarik, eta ez bear zukean bezela, bere bizi luzearen arken-buruan (Mistral-ek bere erriarentzat egian zuen lana; Madrilleko Akademiak gaztelaniarentzat 1726-37-an bete zuen eginkizuna). Eta euskal-literatura osoak agirian darama, geroztik, kopet ezurrean josia, Azkuek utzi zion seiñalea».

Oneraiño, Mitxelenaren itzak.

Eta amaitzeko.

Euskalzain zaar aek ez eben ezagutu oraingo egoera itxaropengarri samar onetan dakuskuna; esaterako, euskera liturgian sartuta, eta gobernuak oraintsu agertu dauan Liburu zuria.

Orrein aurre, ba dogu, tamalaren aundiz, alderdi makurra bere; zera, errian, erritxuetan, baserrietan euskera atzeraka doala, makalduaz, isilduaz, baztertuaz. Mingarri orixe euskaltzale guztientzat.

Egia da Euskaltzaindia oraingo aldian gaillegoekin, katalanekin, valentziatarrekin eta balearestarrekin artu-emonetan asia dala, guztion alkartasunaz, baktotxa bere izkera bereziari laguntzeko ustez eta gogoz.

Baiña ez daigun, aaztu, orraitio, beste gizadi orrein berbetak, latiñaren ume direala, ta beraz, auzokideak. Gurea, barriz, ain desbardiña dogularik, aen nekearen ondoan gurea, larriagoa, aundiagoa, sakonagoa ta etenbakoagoa izan bear, izkuntzeari bizirik iraun-erazo gura baldin badeutsagu.

Euskaldun guztien arloa da, euskalzale guztien zeregiña ta ardua: gure izkerea ikasi, ta irakatsi, ta indartu ta zabaldu. Baiña batez bere, erabilli, itzegin, mintzatu.

Euskerearen etorkizuna, euskaldunengan dago-ta.